

Wprowadzenie

Reguła św. Benedykta to fundament życia mniszego w Kościele zachodnim już od kilkunastu stuleci. Jednak w ciągu tak długiego czasu nic nie straciła na wartości. Następujące po sobie pokolenia mnichów i mniszek nadal dostrzegają w niej urzekający i zawsze aktualny sposób życia, realizację chrześcijańskiego ideału naśladowania Chrystusa przez postępowanie pełne umiaru, zaproponowane przez Mistrza odznaczającego się umiłowaniem Boga nade wszystko i głęboką, nadprzyrodzoną mądrością. Mistrzowie życia duchowego, zarówno znani z imienia, jak i anonimowi, pozostawili wiele reguł, ale żadna z nich nie zdobyła takiej popularności ani nie odegrała takiej roli jako żywa norma dla żywych ludzi. Reguła benedyktyńska „wyrasta” z doświadczenia wielkiego człowieka, który głęboko przeżył treść Ewangelii i pragnął podzielić się swym doświadczeniem z innymi, aby także oni osobiście zetknęli się z Chrystusem we wspólnocie zakonnej.

Reguła św. Benedykta pozwala nam również najpewniej poznać osobowość świętego Auto-

ra, którego życie znamy z II księgi *Dialogów* św. Grzegorza Wielkiego. Jednak tekst św. Papieża reprezentuje formę literacką odpowiadającą ówczesnej epoce, jest dziełem przede wszystkim budującym: szczegóły historyczne i biograficzne mają na celu ukazać duchową wielkość opisywanej postaci. *Dialogi* nie są opracowaniem historycznym, opartym na gruntownie badanych dokumentach, mimo że św. Grzegorz starał się rzetelnie przekazać informacje o życiu św. Benedykta. O ile dawniej było rzeczą oczywistą, że św. Grzegorz Wielki uważał *Regułę* św. Benedykta za podstawową normę życia zakonnego, o tyle nowsze badania zwracają naszą uwagę na fakt, że w tekstach św. Grzegorza występują inne zwyczaje zakonne i inne rozwiązania kwestii związanych z dyscypliną mniszą, niż podaje *Reguła* św. Benedykta. Na pewno św. Grzegorz wiedział o *Regule* św. Benedykta i bardzo ją cenił, ale trudno jest nazwać go benedyktynem w dzisiejszym tego słowa znaczeniu. Jest on przedstawicielem zachodniego monastycyzmu, lecz jego teksty nie świadczą, że uważał *Regułę* za podstawową normę życia zakonnego. Na pewno św. Benedykt jest postacią historyczną i chociaż poza *Dialogami* św. Grzegorza nie mamy innych przekazów z VI w. o jego życiu i działalności, jednak istnieją i to bardzo stare świadectwa dotyczące kultu. Pewne szczegóły z *Dialogów* mogą budzić

zastrzeżenia historyków, ale na pewno zasadniczy tron przekazu jest prawdziwy, zarówno działalność, jak i pisma św. Grzegorza świadczą o tym, że bardzo miłował prawdę. O ile *Dialogi* akcentują cudowne znaki potwierdzające głęboką więź św. Benedykta z Bogiem, o tyle w *Regule* ukazuje się jego osobowość – pełna głębi, umiaru i nadprzyrodzonej mądrości.

Przez długie wieki uważano *Regułę* św. Benedykta za tekst całkowicie oryginalny, sformułowany przez świętego Autora na podstawie osobistego doświadczenia. Znane są inne reguły mniszsze rozpowszechnione na Zachodzie: sam św. Benedykt wspomina w zakończeniu swego tekstu *Regułę* św. Bazylego¹ i zachęca do czytania Ojców mniszego życia (RegBen 73,5). W IX w. św. Benedykt z Aniane, reformator monastycyzmu, który przyczynił się do zaprowadzenia *Reguły* św. Benedykta w państwie karolińskim, zebrał znane w tym czasie łacińskie reguły (teksty oryginalne i przekłady) w dwóch dziełach: *Codex Regularum* – zawierający teksty reguł – i *Concordia Regularum*, gdzie zestawione są fragmenty różnych dzieł w porządku tematycznym, oma-

¹ Św. Benedykt znał prawdopodobnie łaciński przekład dokonany przez św. Rufina, oparty na pierwszej redakcji św. Bazylego. Przy drugiej redakcji św. Bazylego uporządkował materiał w dwóch zbiorach: *Reguły dłuższe* i *Reguły krótsze*.

wiające różne kwestie składające się na całość zakonnego życia. *Codex Regularum* św. Benedykta z Aniane zawiera także anonimową *Regułę Mistrza* – zwaną tak ze względu na identyczne początki poszczególnych rozdziałów, w których *Pan odpowiada przez Mistrza* uczniom, zwracającym się do niego z pytaniami. Objętość *Reguły Mistrza* trzykrotnie przekracza objętość *Reguły* św. Benedykta, wiele fragmentów obu tekstów wykazuje bardzo daleko idące podobieństwo, zwłaszcza w pierwszej części. Sądzone, że *Reguła Mistrza* jest nieudolnym naśladownictwem *Reguły* św. Benedykta, rozbudowującym konsekwentnie, choć nie zawsze roztropnie, jego myśl. Do wystąpienia o. A. Genestout na Kongresie Opatów w Rzymie w 1938 r. nie zwracano tak wiele uwagi na *Regułę Mistrza*. Wielką dyskusję wywołała teza mnicha z Solesmes głosząca, że *Reguła Mistrza* jest wcześniejsza i stanowiła wzór dla św. Benedykta.

W ciągu około trzydziestu lat najwybitniejsi znawcy problemów monastycznych oraz historii Kościoła przełomu V i VI wieku zabierali głos w sporze nazywanym niekiedy *kwestią homerycką XX w.* Nie zawsze przytaczano argumenty ściśle naukowe – historyczne i literackie – często w podtekście wypowiedzi tkwiło przekonanie, że uznanie chronologicznego pierwszeństwa *Reguły Mistrza* stanowiłoby jakieś pomniejsze-

nie roli św. Benedykta. Sądzone, że nie można się zgodzić z faktem, że św. Patriarcha mnichów Zachodu mógł i to w znacznej mierze korzystać z tekstu pod wieloma względami tak przeciętnego. Wydaje się, że ci uczniowie i czciciele św. Benedykta nie mogli się wyzwolić ze współczesnego im sposobu myślenia o prawie autorskim, oryginalności i samodzielności tekstu literackiego.

W dzisiejszych czasach przy ocenie tekstu literackiego lub naukowego zwraca się uwagę, czy autor umie myśleć samodzielnie, wydawać krytyczne, trafne sądy, czy też zadowala się tylko naśladowaniem poprzedników. Jeżeli uczciwie przedstawia myśli innych, powołuje się na ich dzieła, można ocenić jego pracę jako dobre, przeciętne opracowanie. Jeśli natomiast ktoś wykorzystuje obce myśli bez podania autora, dopuszcza się plagiatu, czyli swego rodzaju kradzieży, dyskwalifikując w ten sposób swoje dzieło. Jest to związane z prawami autora do tekstu. Tymczasem zarówno św. Benedykt, jak i autor *Reguły Mistrza* oraz twórcy innych dawnych tekstów często w ogóle nie podpisywali swoich dzieł, działali całkowicie bezinteresownie, traktując swoją twórczość literacką jako duchowe posłannictwo, przekazywanie Bożej wiedzy, którą sami otrzymali dzięki przemyśleniom i doświadczeniom własnego życia religijnego. Nie uważano za plagiat przepisywania fragmentów innych dzieł

bez podania źródła; wychodzono z założenia, że stanowi to dobro wszystkich, z którego można czerpać dla wspólnego celu, którym jest w tym wypadku przekazanie zasad życia religijnego.

Każde dzieło wyraża osobowość swego autora, nawet jeśli tematyka i zasadniczy sposób podejścia do omawianego problemu u kilku autorów są identyczne lub bardzo podobne. *Reguła* św. Benedykta ukazuje Autora jako świętego męża, który na wszystko patrzy z Bożej perspektywy, ocenia kierując się umiarem i głęboką roztropnością. Mistrz to sprawny organizator, gorliwy opat przeświadczony o własnym autorytecie – podaje prostym mnichom zasady bardzo konkretne, które mają ich ustrzec przed poważnymi błędami, mówi o nieustannej kontroli we wszystkich dziedzinach życia. Dziś dostrzegamy wyraźnie wszystkie ograniczenia Mistrza, jego sposób myślenia przypominający pod pewnymi względami ekskluzywizm Ludu Wybranego Starego Testamentu (por. np. wypowiedzi o świeckich w RM 1,6; 7,31; 24,10.23; 56,1.11.15; 61,12.14.15), jednostronność, rytualizm i brak zaufania do możliwości innych ludzi.

Tradycja monastyczna cieszyła się powszechnym szacunkiem we wszystkich ośrodkach monastycznych. Dlatego św. Benedykt mógł uważać za naturalne przejście z wcześniejszego tekstu obszernych fragmentów, które uważał za odp-

wiednie do przekazania swoich idei. Porównując szczegółowo obydwie reguły można zauważyć, że w paralelnych miejscach występują znaczne różnice, niewielkie na pierwszy rzut oka, ale świadczące o odmiennym sposobie myślenia obydwu autorów. Jeżeli się założy, że *Reguła Mistrza* jest wcześniejsza i że św. Benedykt mógł korzystać z wersji, którą obecnie posiadamy, to i tak wyraźnie widać, że nie przepisywał niczego bez głębokiego zastanowienia: bezustannie korygował tekst Mistrza, nie przejmował niczego, co świadczy o przeciętności, ciasnocie, jednostronności myślenia i innych ograniczeniach. Wprowadzał zmiany wszędzie tam, gdzie uważał to za stosowne.

W dyskusji na temat stosunku *Reguły* św. Benedykta do *Reguły Mistrza* bardzo ważną rolę odegrał o. Adalbert de Vogüé z opactwa La Pierre-qui-vire. Pod koniec lat pięćdziesiątych zaczął publikować wiele artykułów i książek, między innymi krytyczne wydania *Reguły* św. Benedykta z komentarzem, *Reguły Mistrza* i *Reguły* Egiptusa. W swoich opracowaniach francuski benedyktyn konsekwentnie uzasadnia chronologiczne pierwszeństwo *Reguły Mistrza* i jej wpływ na św. Benedykta. Imponuje rozległą erudycją, doskonałą znajomością zagadnień historycznych i językowych. Szczegółowo uzasadnia wszystkie rozwiązania, jakie proponuje, wykazując głębokie osobi-

ste zaangażowanie w pracę, której celem jest odślonięcie historycznej prawdy o powstaniu *Reguły* św. Benedykta. Do dyskusji na temat chronologii obu reguł włączył się w okresie, kiedy w toku polemik nie zawsze stosowano argumenty ściśle naukowe – często dochodziło do głosu nastawienie uczuciowe i dążenie do obrony za wszelką cenę tradycyjnej tezy – odejście od niej wydawało się niektórym autorom pomniejszeniem dziejowej roli św. Benedykta. O. A. de Vogüé zawsze stosował metody ściśle naukowe, choć – trzeba powiedzieć – nie bez zastrzeżeń udowodnił swoje tezy; dziś i to z dużym prawdopodobieństwem, *Regule Mistrza* przyznaje się pierwszeństwo chronologiczne, natomiast trudniej uzasadnić zależność doktrynalną *Reguły* św. Benedykta od wcześniejszego tekstu, jak to by wynikało z opracowań francuskiego uczonego, który ciągle podkreśla podobieństwa obu dokumentów.

A. de Vogüé uważa, że *Reguła Mistrza* powstała w latach 500–530 w Italii, na południe od Rzymu, opiera się przy tym na badaniach historycznych i analizie językowej. Inni badacze natomiast jako miejsce powstania *Reguły Mistrza* podają Galię – być może wyspę Lérins, gdzie szeroko stosowano ideę klasztoru jako szkoły służby Pańskiej, odgrywającą tak ważną rolę w *Regule Mistrza* i podjętą w prologu *Reguły* św. Benedykta (F. Masai, E. Manning).

Badania języka mogą wyjaśnić wiele kwestii z dużym prawdopodobieństwem, ale nie można przy ich stosowaniu mieć pewności chociażby takiej, o jakiej mówi się w naukach ścisłych. Język *Reguły Mistrza* odbiega od klasycznej łaciny jeszcze bardziej niż język *Reguły* św. Benedykta. Dawniej filologowie sądzili, że świadczy to o późniejszym powstaniu tekstu, w czasie gdy łacina była jeszcze bardziej zniekształcona niż za życia św. Benedykta. W takich sytuacjach trzeba wziąć pod uwagę warunki, w jakich powstały, dlatego też w analizach trzeba uwzględnić bardzo wiele czynników i pod tym względem A. de Vogüé prezentuje bogatszy zasób wiedzy niż jego przeciwnicy w dyskusji. Ale i jego wnioski nie zawsze muszą być jedynym możliwym wytłumaczeniem zaobserwowanych zjawisk językowych.

Niektórzy badacze mówią o jednej zachodniej regule monastycznej, która występuje w różnych wersjach, zależnie od miejsca, w którym ją praktykowano. Kiedy czyta się i porównuje różne reguły, hipoteza ta wydaje się ciekawa i możliwa do przyjęcia. Możliwe, że św. Benedykt znał wcześniejsze stadium *Reguły Mistrza*, ale trudno jest na ten temat cokolwiek powiedzieć, ponieważ materiały źródłowe są bardzo skromne. Być może najbliższe lata przyniosą odkrycia, które rzucą nowe światło na problem podobieństwa obu reguł.

Próbowano również „ocalić honor” św. Benedykta przypisując mu także autorstwo *Reguły Mistrza*, która miałaby być jego młodzieńczym dziełem i obowiązywać w Subiaco. Potem św. Benedykt miałby przerobić swój tekst, skrócić i dostosować do warunków, jakie istniały na Monte Cassino ok. 530 roku. Jednakże tak głębokie różnice w mentalności obydwu autorów trudno jest wytłumaczyć tylko upływem czasu i wzbogacaniem życiowego doświadczenia. Z jednej strony szczegółowe regulowanie wszystkich kwestii, narzucanie rozwiązań jako najlepszych, rozwlekłość i rytualizm, z drugiej umiar, powściągliwość, skromność, oszczędność słów i zwięzłość wypowiedzi. Często człowiek z biegiem lat staje się bardziej skory do mówienia, doświadczenie utwierdza go w przekonaniu o własnej słuszności. Obok różnic psychologicznych, przeciw Benedyktowemu autorstwu *Reguły Mistrza* wydaje się świadczyć także przeciwieństwo między benedyktyńskim uniwersalizmem, szacunkiem dla każdego człowieka, gotowością uznania nawet świeckich chrześcijan za współodpowiedzialnych nawet gdy idzie o właściwy wybór opata w klasztorze (RegBen 64,4) a ekskluzywizmem Mistrza, który sądzi, że świeccy idą szeroką drogą wiodącą do zatracenia (RM 7,22–24) i nie są godni ściślejszego dopuszczenia do życia klasztoru

(RM 25,20–21), a tylko mnisi są prawdziwymi sługami Boga (por. np. RM 7,22.47–52).

Wprowadzenie do drugiego wydania najważniejszego krytycznego opracowania tekstu *Reguły św. Benedykta* (R. Hanslik) uznaje zasadniczo chronologiczne pierwszeństwo *Reguły Mistrza*, która reprezentuje starszy typ instytucji zakonnych niż *Reguła św. Benedykta*. Uważa natomiast za kwestię otwartą problem, czy św. Benedykt korzystał ze znanego dziś długiego tekstu (F. Masai i E. Manning twierdzą, że powiększenie nastąpiło ok. roku 560), czy też z krótszej wersji, rękopisu, który A. de Vogüé utożsamia z regułą Eugipiusza. Dokładne zestawienia równoległych tekstów obydwu reguł podaje w swych pracach A. de Vogüé. Jeśli będziemy je starannie porównywali, dostrzeżemy obok podobieństw także różnice, które można tłumaczyć inaczej niż proponuje francuski uczyony: może to być świadome poprawianie tekstu, by uwolnić go od ograniczeń i wskazać nowe perspektywy.

Reguła św. Benedykta zawiera wiele cytatów i aluzji do Pisma Świętego, które jej Autor doskonale znał i na którym opierał swoją modlitewną refleksję. Korzystał także z innych reguł zakonnych, jak wschodnie pisma z kręgów pachomiańskich, *Reguły Ojców*, reguła św. Makarego, *Reguła Orientalna*, *Reguły św. Bazylego*, reguła św. Augustyna. Znał życiorysy świętych:

Antoniego, Pachomiusza, *Dialogi* Sulpicjusza Sewera, *Verba Seniorum*, *Historia Monachorum*, teksty Jana Kasjana, św. Cypriana i św. Leona Wielkiego. Można dyskutować, które z tych pism monastycznych cenił najbardziej; na pewno podstawową rolę odgrywały dzieła Jana Kasjana, reguły św. Augustyna, św. Pachomiusza i św. Bazylego.

Tego ostatniego wielkiego świętego nazwał „świętym Ojcem naszym” (RegBen 53,5). Na pewno znał jego reguły w łacińskim przekładzie Rufina, mógł także zetknąć się z mnichami wschodnimi, którzy mieli swoje klasztory w Italii w V i VI wieku, i przejąć charakterystyczną dla św. Bazylego atmosferę miłości, szacunku dla każdego człowieka i wielką wartość życia wspólnotowego.

Czytając dzisiaj *Regułę* św. Benedykta, zwracamy przede wszystkim uwagę na jej nieprzemijające wartości jako komentarza do Ewangelii, jako drogi życia we wspólnocie mniszej. Konkretnie przepisy, wyznaczające ramy życia duchowego, nie są najważniejsze. Już sam św. Benedykt dopuszczał inne rozwiązania (np. w liturgii – RegBen 18,22), zwracając przede wszystkim uwagę na to, by całe życie mnichów było wyrazem gorliwego szukania Boga. Rozwiązania szczegółowych problemów wiążą się z warunkami życia, kulturą danego środowiska. I dziś uczniowie św.

Benedykta mają przede wszystkim żyć tym samym duchem Bożym, starać się w klasztorach zachować tradycje świętego Patriarchy i w świetle jego nauki kształtować sposób życia i postępowania swoich wspólnot.

o. Tomasz M. Dąbek OSB

Wybrana literatura

- Apoftegmaty Ojców Pustyni. tom 1. Gerontikon. Księga Starców*, ŻrMon 4, Kraków 2004.
- Apoftegmaty Ojców Pustyni. tom 2. Kolekcja systematyczna*, ŻrMon 9, Kraków 1995.
- BAZYLI WIELKI, św., *Pisma ascetyczne, tom 1*, ŻrMon 5, Kraków 1994.
- BAZYLI WIELKI, św., *Pisma ascetyczne, tom 2*, ŻrMon 6, KRAKÓW 1995.
- Benedykt z Monte Cassino, jego wejście do historii, do kultu i czci [w:] Aby we wszystkim Bóg był uwielbiony. Rozważania monastyczne*, pr. zbiorowa, Tyniec 1984, s. 44–54.
- CAROSI P., *Il primo monastero Benedettino*, Roma 1956.
- CEZARY Z ARLES, *Pisma monastyczne*, ŻrMon 2, Kraków 1994.
- DĄBEK T.M., *Święty Benedykt z Nursji*, Kraków 2004.
- DERKSE W., „Reguła” Świętego Benedykta dla początkujących, Kraków 2008.
- EUGIPIUSZ, *Żywot św. Seweryna. Reguła*, ŻrMon 13 Kraków 1996.
- GENESTOUT A., *Le Règle du Maître et la Règle de S. Benoît*, Revue d'Ascetique et de Mystique 21 (1940), s. 51–112.

- HALLINGER K., *Papst Gregor der Grosse und der hl. Benedikt*, [w:] *Commentationes in Regulam S. Benedicti*, red. B. STEIDLE, *Studia Anselmiana* 42, Roma 1957, s. 231–319.
- HANSLIK R., *Benedicti Regula*, CSEL 75, Vindobonae (2) 1977.
- HEUFELDER E.M., BRASO G., *Rozległość serca*, Kraków 2004.
- HOLZHERR G., *Reguła benedyktyńska w życiu chrześcijańskim*, Tyniec 1988.
- Pachomiana latina*, ŻrMon 11, Kraków 1996.
- PALLADIUSZ, *Opowiadania dla Lausosa (Historia Lausiaca)*, ŻrMon 12, Kraków 1996.
- Przewodnik benedyktyńskiego oblata. Oblatów świeckich Opactwa Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Tyńcu*, Kraków 2009.
- Reguła mistrza. Reguła św. Benedykta*, ŻrMon 40, Kraków 2006.
- ROLLIN B., *Jak żyć dzisiaj „Regułą” św. Benedykta*, Kraków 2005.
- ROTH A., *Ursprung der Regula Magistri. Die Kontroverse zwischen F. Masai und A. de Vogüé, Erbe und Auftrag* 60 (1984), s. 119–127.
- SCZANIECKI P., *Święty Benedykt*, Poznań 1983, (wyd. II, Tyniec 1987).
- STAROWIEYSKI M., E. STANULA (red.), *Starożytne reguły zakonne*, PSP 26, Warszawa 1980.
- SULPICJUSZ SEWER, *Pisma o św. Marcinie z Tours*, ŻrMon 8, Kraków 1995.

- VANDERHOVEN H., MASAI F., CORBETT P.B., *La Règle du Maître. Edition diplomatique des manuscrits latins 12205 et 12634 de Paris*, Bruxelles-Paris-Anvers-Amsterdam 1953.
- VILLEGAS F., VOGÜÉ A. DE, *Eugippi Regula*, CSEL 87, Vindobonae 1971.
- VOGÜÉ A. DE, *La Communauté et l'Abbé dans la Règle de saint Benoît*, Paris 1961.
- *La Règle du Maître*, t. I-II, SC 105–107, Paris 1964.
- *La Règle de saint Benoît*, t.I-II – tekst ustalony wspólnie z J. NEUFVILLE, SC 181–182, Paris 1972, komentarz – t. IV–VI, SC 1084–186, Paris 1971, t. VII – *Commentaire doctrinal et spirituel*, Paris 1977.
- Wczesne reguły monastyczne z Galii*, ŻrMon 3, Kraków 1994.
- Z mądrości św. Benedykta*, Kraków 2007
- ZATORSKI W., *Dziesięciokrąg*, Kraków 2009.
- ZIMMERMANN O., *The Regula Magistri. The Primitive Rule of St. Benedict*, *American Benedictine Review* 1 (1950), s. 11–36.
- Żywyoty Ojców Jurajskich*, ŻrMon 1, Kraków 1993.